

הרב אריאל בראלי

פסיקה הלכתית המנוגדת להוראות הרשמיות

הקדמה

בחודש אלול פורסמו שתי חוות דעת הקוראות תיגר על המדיניות הרשמית של הממשלה למאבק בנגיף הקורונה. הרב משה שאול קליין מבני ברק, חבר ועדת ההלכה שעל יד בית חולים 'מעייני הישועה', פרסם קונטרס שבו הוא מנמק למה לפי דעתו צריך להתעלם מהוראות משרד הבריאות ולפתוח את תלמודי התורה ובתי הכנסת.¹ הרב פנחס פרידמן, ראש כולל חסידות בעלז, הסביר את הנהגת האדמו"ר מבעלז אשר הנחה את החסידים שלו להתעלם מההנחיה לחבוש מסכה במקומות סגורים.² שני הרבנים מציינים שבתחילה הקפידו על ההוראות, אך שינו דעתם לקראת הסגר השני, וברצוני לדון בדבריהם.

א. 'שכיח היזקא'

הבריור הראשוני שהרבנים דנו בו - שכיחות הסכנה של נגיף הקורונה.³ הגמרא במסכת פסחים (ח ע"ב) עוסקת באדם אשר בודק חמץ, ועקב החיפוש הוא נקלע למצב סכנה. על כך הגמרא אומרת שיש הבדל בין סכנה רחוקה לסכנה קרובה, ומסקנת הדברים היא שמי שעוסק **בדבר מצווה** הרי הוא מוגן מפני סכנות שאינן שכיחות, ועל כן ישנה מצווה לבדוק חמץ במפולת אבנים, אך הוא **אינו יכול לבדוק במקום שהסכנה שכיחה**. אבחנה זו בין סכנה שכיחה לסכנה שאינה מצויה מופיעה גם בהקשר של דין נוסף - חכמים התירו⁴ לאישה להיכנס למצבי סיכון הקשורים בהיריון ובלידה, בהתבסס על הפסוק 'שומר פתאים ה'.'⁵ וביאר זאת בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' כה):

טעמייהו דרבנן בג' נשים בלא מוך הואיל ולא שמענו נזק ח"ו הרי חזינן דבזה שומר פתאים ה', וכיון דלא שכיח היזקא לא חייש.

1. קונטרס 'בואו שעריו בתודה', אלול תש"פ.
2. בחדרי חדרים <https://www.bhol.co.il/news/1144057>.
3. להרחבה עיין הרב יהושע וייסינגר, 'האם מגפת הקורונה מוגדרת כמגפה מבחינה הלכתית?', אמונת עתיד 128 (תש"פ), עמ' 116-122.
4. יבמות יב ע"ב.
5. מובא בב"י, אה"ע סי' יט.

וכאן עולה השאלה: כיצד קובעים את מידת השכיחות של הסכנה? בגמרא מובאת דוגמה לסכנה שכיחה: שמואל הנביא נשלח ע"י הקב"ה להמליך את דוד למלך, בידיעה ששואל מתנגד לכך. הוא מתייעץ עם ה' איך לעשות זאת מפני הסכנה שיש בדבר: 'ושמע שואל והרגני'. הגמרא מבארת שהסכנה הייתה שכיחה, ועל כן שמואל אינו מוגן, אף שהוא שליח מצווה לקיים את דבר ה'. הדוגמה הזו אינה נותנת כלים מעשיים לקביעת שכיחות הסכנה, משום שלא ידוע מה הייתה מידת הסבירות לכך ששואל יעז לפגוע בנביא ה'. והנה בתשובת המב"ט⁶ נראה שיש הגדרה מסוימת לעניין זה. הוא נשאל אם יש מצווה לעלות לארץ כאשר קיימת סכנת דרכים. תשובתו שאם הסכנה גלויה - אין לעלות, אך אם **דרך הסוחרים** לנסוע לצורכי פרנסתם - הרי זה סימן לכך שאין זו סכנה שכיחה, ומותר לעלות. ואם נשאל: ממה מורכבים השיקולים של הסוחרים? נראה שהתשובה היא מהידע שאספו מהשטח לאחר ששקללו את הרווח הצפוי. הרעיון הוא לקחת אנשים בעלי אינטרס (מקביל למצווה) ולבחון עד כמה הם היו מוכנים להסתכן עבורו וממתי הם פורשים, וזה מגדיר את המושג ההלכתי 'שכיח היזקא'. בדומה לכך כתב הרב שלמה זלמן אורבך (מנחת שלמה תניינא לז) בבואו לתחום את ספק פיקוח נפש הדוחה שבת, וזו לשונו:

ולענין עיקר הדבר מה נקרא ספק פקו"נ ומה לא, ועד איפה הוא הגבול... שמצד הסברא נלענ"ד דכל **שדרך רוב בני אדם לברוח** מזה כבורח מפני הסכנה ה"ז חשיב כספק פקוח נפש וקרינן ביה בכה"ג וחי בהם ולא שימות בהם, אבל אם אין רוב בני אדם נבהלים ומפחדים מזה אין זה חשיב סכנה.

ב. נגיף הקורונה

לדעת הרב קליין התברר שהסכנה מנגיף הקורונה אינה שכיחה, וזו לשונו: והנה אף דמתחלה שלא ידעו איך התנהלות הנגיף אז חששו מאד וחששו שזה בגדר שכיח הזיקא וע"כ סגרו את שערי בתי כנסיות ובתי מדרשות מפני חשש סכנת הנדבקים, והיו מתפללים בבית או ברחובות העיר. מ"מ עתה נראה שצריך להתבונן בזה שוב בגדר הסכנה, ונראה דלפי המצב שאנו רואים במגיפת הקורונה שנחלו מזה בארץ ישראל כמאה ועשרים אלף איש לפחות, ומתו מזה כמו שמונה מאות איש, ורובם מאלו שמתו כבר היו חולים שכל פגע יכול לערער בריאותם, והשאר הבריאו רובם החלימו לגמרי ויש מיעוט קטן מהם שנשארו חלשים, **בודאי מקרי לא שכיח הזיקא**, וממילא יש חיוב לפתוח את הבתי כנסיות ובתי מדרשות ובתי חינוך ישיבות וכוללים, דע"ז נאמר שלוחי מצוה אינם ניזוקים. אך לאור מה שהתבאר, שאת הקביעה מה היא סכנת דרכים שכיחה קובעים הסוחרים ולא הרבנים, וכפי שכתב המב"ט, נראה ברור שמי שיקבע אם הסכנה מנגיף הקורונה היא שכיחה הם הרופאים. הם הכתובת היחידה לקביעת מידת הסיכון שיש מנגיף

6. תשובת המב"ט, מובאת בפתחי תשובה, אבה"ע סי' עה ס"ק ו.

הקורונה, וכפי שהזהיר ר' עקיבא איגר בהנחיות שכתב לבני עדתו בצל מגפת הכולרה (אגרות רבי עקיבא איגר, ירושלים תשנ"ט, עא-עג):

ולא יעברו על דבריהם אף כמלא נימא... והעובר על ציווי הרופאים בסדר ההנהגה חוטא לה' במאוד כי גדול סכנתא מאיסורא ובפרט במקום סכנה לו ולאחרים שגורם ח"ו התפשטות החולי בעיר וגדול עונו מנשוא.

ואף אם הרב קליין מסתמך על רופאים אשר טוענים כי הקורונה אינה מסוכנת כל כך, ולדעתם יש להמשיך בשגרת החיים בצל המחלה ולהישמר ככל שהתנאים מאפשרים, הרי ברור שאין זו נחלת הכלל, וישנם הרבה רופאים בכירים רואים את הדברים אחרת לגמרי, והם מזהירים את הציבור מפני הסכנה הגדולה שיש בנגיף זה ומוסיפים שאין די מידע על ההשלכות העתידיות שלו. על כן, כשקיימת מחלוקת בין רופאים, יש להחמיר ולחשוש לפיקוח נפש, אף אם מדובר על דעת מיעוט.⁷

ג. סכנה ציבורית

עוד יש להעיר על עצם הדיון של 'שכיח היזקא' שהרי הנידון בגמרא בפסחים הוא על אדם פרטי העסוק בבדיקת חמץ ונתקל במקום שיש בו חשש סכנה. לעומת זאת הסכנה של הקורונה מאיימת על כלל הציבור, ועל כן יש להתייחס אליה אחרת לגמרי. זאת למדנו מהוראתו של הרב שלמה זלמן אוירבך,⁸ אשר נשאל בעניין פענוח שדרים של רשת תקשורת המשמשת את האויב באמצעות פעולות האסורות בשבת, כאשר על פי רוב אין בהם מידע מבצעי חשוב. הוא השיב: אם היה מדובר בהגנה על אדם פרטי, אז לא היה היתר לחילול שבת, אך כאשר מדובר על שלום כלל הציבור, יש להתחשב גם בסבירות נמוכה להימצאות מידע מבצעי חשוב בשדרים.⁹ כמו כן, הרב קליין מתעלם מהמשמעות הרחבה של פסיקתו, שהרי לא מדובר רק על הסיכון של שומעי לקחו, אלא על סיכון הציבור כולו. על כן, גם לדבריו ההגנה שיש למי שעוסק בלימוד תורה אינה תקפה כלפי אנשים אחרים, והם עלולים להידבק, וכבר כתבו התוספות¹⁰ כי יותר צריך לשמור עצמו שלא יזיק אחרים מאשר שלא ייזק בעצמו.

ג. פיקוח נפש רוחני

שני הרבנים (הרב קליין והרב פרידמן) טוענים כי לאור ההשפעה של הנחיות הממשלה

7. שו"ע, או"ח סי' תריח סעי' ד. יש להביא בחשבון כי מניין המתים הנוכחי, שהגענו אליו עם הקפדה על ההנחיות, בוודאי נמוך מהמניין שנגיע אליו חלילה אם לא נקפיד עליהן.

8. התורה משמחת א, עמ' 168. הרחיב בנקודה זו הרב קרים בהקדמתו לספרו קשרי מלחמה א, סי ג, ושם הביא בשם הרב גורן להתיר לחברת חשמל לתקן תקלות בשבת, משום שמדובר בציבור גדול ויש בו בוודאי חולה מסוכן. ועי' עוד במאמר הרב רמי ברכיהו, אמונת עתיך 112 (תשע"ו), עמ' 82-94.

9. הרב מרדכי הלפרין 'דרכו של הגרש"ז אויערבך בהלכות רפואה ופיקוח נפש', ספר אסיא ט, עמ' 195-242.

10. תוס', ב"ק כז, ב ד"ה אמאי.

על מצבם הרוחני של בני הישיבות אשר הולך ומידרדר עקב סגירת בתי הכנסת והישיבות, חייבים לקחת את הסיכון ולחזור להתפלל וללמוד תורה באופן ציבורי ומסודר. כך הסביר הרב פנחס פרידמן:

יש כאן מלחמה בשתי מערכות: מערכה ראשונה היא על הגוף הגשמי, על הבריאות, על איכות החיים ועל החיים עצמם. אולם זו המערכה הקטנה. המערכה הגדולה יותר ניטשת בין כוחות הקדושה לסטרא אחרא. יש פה מלחמה בין אור לחושך, בין קודש לחול. אנשים מנפנפים בפסוק ונשמרתם מאוד לנפשותיכם. וזה נכון. אבל חייבים לזכור שיש כאן שתי 'נפשות', רוחנית וגשמית. לכן, יותר ממה שחייבים לשמור על הנפש הגשמית כדי שתוכל לקיים את מצוות התורה, באותה מידה יש לשמור שלא תאבד הנפש הרוחנית כדי להציל את הנפש הגשמית ויצא שכרו בהפסדו. לשמור על הגוף על חשבון השמירה על הנפש, בלי להבין שעת צרה זו היא מלחמה מכוונת בין כוחות הקדושה לסטרא אחרא גם על הרוחניות, לא פחות מאשר על הגוף - יכולה להוביל לאבדון נפשות רבות ואז אין כל תועלת בשמירת הגוף.¹¹

הדברים מדברים בעד עצמם, והדאגה הכנה לדור הצעיר אכן במקומה. נזקים כבדים נגרמים לנוער אשר לא נמצא במסגרות לימודיות ובפעילות חברתיות, ועל כך נאמר 'רבים חללים הפילה'. זאת ועוד, ישנם אנשים הנופלים לייאוש ולדיכאון עקב הבדידות והמתח הקיים. אולם עם כל זאת **אין בקביעה זו** כדי להתיר כניסה לסיכון ממש, ולא מצאנו היתר להסתכן על מנת להינצל מירידה רוחנית. ופעמים שאנו נדרשים לשלם מחירים רוחניים כדי לקיים את רצון ה', וכפי שאמרו חכמים (כתובות קי ע"ב): לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר **שרובה עובדי כוכבים** ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל.

וחכמים גינו את מי שמטעמי צניעות אינו מציל אישה מטביעה בנהר.¹² היה ניתן להביא סיוע לרב פרידמן מההלכה המתירה לאב לחלל שבת ולצאת לדרך ולרדוף אחר גויים שחטפו את בתו, מפני החשש שהיא תשתמד,¹³ ואם מותר לחלל שבת, אז מסתבר שאף מותר להסתכן.¹⁴ ראשית ההשוואה אינה ברורה, כי בהלכות שבת יש פסוק 'וחי בהם' המלמד על הצורך לחלל שבת, ומניין שמותר לקחת סיכון ממש כדי למנוע הידרדרות רוחנית? ועוד ה'שלחן ערוך' מדבר על מצב חמור שבו מדובר על ניתוק מוחלט מעם ישראל, ולא ניתן להשוות אותו לירידה רוחנית. ואף אם לדעת האדמו"ר מבעלז מותר לו לקחת על עצמו את האחריות ולהכריע שיש להסתכן בהידבקות בקורונה למען לימוד תורה,¹⁵ מכל מקום ההשלכה של פסק זה נוגעת לכלל הציבור, ואי אפשר לסכן אותם בעל כורחם.

11. בחדרי חדרים <https://www.bhol.co.il/news/1144057>.

12. סוטה כא ע"ב.

13. שו"ע, או"ח סימן שו סעי' יד.

14. הרמ"א הסתייג מהדברים, והפוסקים האריכו בהלכה זו, עי' משנה ברורה שם.

15. 'ביכולת המרא דאתרא לגזור על הדבר לפי ראות עיניו משום מיגדר מילתא', שו"ת ציץ אליעזר חלק ה סימן א פרק ד.

ד. סדרי עדיפויות

שני הרבנים הזכירו את הטענה כי מקבלי החלטות אינם מכירים בערך התורה והמצוות ועל כן הם אינם מוכנים לקחת סיכונים סבירים עבור זה, בעוד הם עושים זאת למען מטרות אחרות, וכך התבטא הרב קליין:

ההסתכלות של אנשי הרפואה היא לא של תורה... אלו לא מבינים שהתורה והמצוות הם החיים של עם ישראל. בדבר הרשות צריך לשמוע בקול הרופאים, אבל בדבר מצווה ההסתכלות היא אחרת אם הרמטכ"ל היה במלחמה, האם היו אומרים הוא בבידוד הוא חולה קורונה אז החיילים אסור להם להתאסף יותר מעשרה ואז הוא לא ינהל את המלחמה? מבינים שזה פיקוח נפש. יודעים שיהיה מוות וודאי, לכן לא אומרים את זה.

אכן, לא כל החלטות המתקבלות על ידי הממשלה נובעות רק משיקולים רפואיים,¹⁶ ומסתבר שאם היו בקבינט הקורונה אנשים יראי שמיים, אז היו מתקבלות החלטות אחרות. אך אין בביקורת זו כדי להתיר חריגה מההוראות, וכבר רבי חנינא סגן הכהנים (אבות פ"ג מ"ב) לימד אותנו את הכלל החשוב: 'הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו'. המאבק בקורונה דורש התגייסות של ציבור גדול ומחייב הנהגה אשר תתווה את דרך המאבק. ללא הנהגה אין אפשרות להשתלט על הנגיף, וזו גופא סיבה הלכתית לקבל את ההנחיות, גם אם הן אינן נקיות.

בניגוד לשיקולים הקודמים, נראה שכאן ניתן להבין גם תפיסה אחרת אשר רואה את הדברים באופן שונה. לפי גישה זו, במסגרת המאבק על סדרי העדיפויות יש לקבוע עובדות בשטח המבטאות את האמונה כי לימוד התורה עומד בראש סדר העדיפויות. נראה שזה הוא שיקול דעתו של הרב קנייבסקי, אשר הורה לפתוח את מסגרות הלימוד של תלמודי התורה באופן מלא, אף שבאותה נקודת זמן (ראש חודש חשוון תשפ"א) הוראות משרד הבריאות התירו זאת רק לכיתות א-ג. פסיקה זו הינה נקודתית ולא קוראת תיגר על כלל הנחיות משרד הבריאות. ההנחה שלו היא שאם התירו לכיתות הנמוכות ללמוד בבית הספר, אז סימן שאין כל כך סיכון בלמידה, ועל כן ניתן להתיר זאת אף לשאר הכיתות, ואם מקבלי החלטות היו מודעים לערך לימוד תורה, הם היו מורים לפתוח גם מסגרות אלו, כשם שהתירו את המסחר.¹⁷

16. להרחבה עיי' במאמרי 'האם צרכים שאינם רפואיים שקולים לחיי נפש', אמונת עתיך 129 (תשפ"א), עמ' 107-110.

17. **הערת עורך:** י"פ. ההסתייגות שכתובה בפסקה זו סותרת את כל מה שנכתב לאורך המאמר, שמידת הסכנה צריכה להיקבע על ידי אנשי מקצוע, שלכל החלטה יש השלכות על כל הציבור, ושידינא דמלכותא דינא' ולכן בעל הסמכות הוא זה שנותן את ההנחיות. ואם מתקבלות החלטות על ידי רבנים, גדולים ככל שיהיו, ועל פי קריטריונים שהם קובעים, נתת תורת כל אחד בידו, וכל אחד יאמר שההנחיות של משרד הבריאות נובעות ממערכת שיקולים מוטעית, ונמצא איש את רעהו חיים בלעו. **תגובת הכותב:** הרב קנייבסקי שותף לשמירת ההוראות בתפילה ובאירועים, לכן ההנחה שלו לפתוח תלמודי התורה היא חריגה **מקומית** הנובעת מסדרי עדיפויות שונים ביחס לחזרה ללימודים, כאשר ברקע המדינה כבר אפשרה לכתות א-ג ללמוד. על כן אין זה סותר את

ה. סמכויות השלטון

הרבנים לא דנו בתוקף הלכתי שיש לשלטון במדינת ישראל מצד 'דינא דמלכותא'.¹⁸ ניתן לומר כי ההסבר לכך הוא שהלכה זו קיימת רק בדיני ממונות ולא בהוראות הנוגעות לשלום הציבור, והראיה שהדוגמאות המובאות בגמרא הן מתחום הממון בלבד. וכן הראשונים הזכירו הלכה זאת רק בהקשר ממוני, כגון הרמב"ם (הל' זכיה ומתנה פ"א הט"ו) שכתב: 'כל דיני המלך בממון על פיהם דנין, והרמב"ן (מובא בספר התרומות שער מו ח"ח אות ה): 'כל דבר שבממון גזרתו מתקיימת מן הדין, ותוס' רי"ד (גיטין י ע"ב): 'ולכא למימר גבי איסורא דינא דמלכותא דינא כדאמר גבי ממונא'. נוסף על כך, ההסברים שנתנו להלכה זו היו באמצעות שימוש במושגים ממוניים כ'מחילה', 'שעבוד', 'קניין'. עם כל זאת, כמה אחרונים קבעו שהכלל 'דינא דמלכותא דינא' תקף גם במה שקשור לשמירת הסדר הציבורי. בשו"ת התשב"ץ¹⁹ דן אם ניתן לעבור על הוראת המלך שלא למכור יין לישמעאלים. והנה, אם מתבוננים על הוראת המלך כשלעצמה לאסור מכירת יין, אין בכך תחום ממוני אלא הוראה השייכת לעיצוב הסדר הציבורי הראוי על פי דעתו. למרות זאת השיב התשב"ץ שיש בעיה לעבור על הוראת המלך כי 'דינא דמלכותא דינא'. בשו"ת שערי עזרא (ח"ב סי' קכא עמ' שג) כתב ביחס לדיני הסגרה:

מבחינת ההלכה צו הסגרה שחותמות מדינות ביניהם להסגרת פושעים, יש לו תוקף הלכתי מצד הכלל הידוע בתלמוד, **דינא דמלכותא דינא**... שבאופן כללי צו הסגרה, שחתמה עליו מדינת ישראל, תופס מבחינת ההלכה, זה מעניני הממשלה שלא תהיה מדינת ישראל מקלט לפושעים ישראלים, ושפושעים שנמצאים במדינות אחרות נוכל להעניש אותם בארץ.

וכן סובר הרב אשר וייס (מנחת אשר, ח"ב סי' קכג):

כי לא רק בדיני ממונות אמרו דינא דמלכותא דינא אלא בכל הענינים שבין אדם לחבירו שיש בהם תיקון הסדר החברתי, שמירת הגוף והנפש, וכיוצא בהם.²⁰

הדברים שנכתבו במאמר ומכוונים כלפי הרבנים שההזכרה שלהם קוראת תיגר על הנחיות משרד הבריאות.

18. וכן מצד תקנות הקהל - כפי שכתב הרשב"א, ח"א סי' תשסט: 'שאין רשות ביד אדם להסתלק ולפטור עצמו מתקנת הקהל, ולומר לא אכנס בתקנות וכיוצא בהן, לפי שהיחידים משועבדים לרוב. וכמו שכל הקהלות משועבדות לבית דין הגדול או לנשיא - כך כל יחיד ויחיד משועבד לצבור שבעירו'.

19. שו"ת התשב"ץ, ח"ב סי' רלט.

20. כגון חוק האוסר על רב לערוך חופה וקידושין, אלא אם כן קיבל אישור מהרבנות הראשית.

סיכום

ההתמודדות עם נגיף הקורונה דורשת קבלת הנהגה מעשית אחת ושילוב כוחות יחד. על כן אף שהובאו שיקולים כבדי משקל על ידי הרבנים, אין בהם די כדי להצדיק הוראות השונות מההנחיות הרשמיות. ואף שפעמים יש כוח למרא דאתרא להורות במקומו הוראת שעה החורגת מהגדרים הרגילים, אין זה אפשרי במצב הנוכחי, שבו כל קבוצה משפיעה על זולתה, ונדרשת הנהגה אחת לניהול המאבק בנגיף הקורונה.

